

форм агресії: почуття провини, вербальної та фізичної агресії, негативізму. Рівень підозріливості та образи за допомогою соціально – психологічного тренінгу знизити не вдалось. Отже, можна зробити висновок, що соціально – психологічний тренінг ефективний у психопрофілактиці суїцидальної поведінки підлітків та юнаків.

Список використаних джерел

1. Амбрумова А. Г. Предупреждение самоубийств / А. Г. Амбрумова, С. В. Бородин, А. С. Михлик. – М., 1990. – 140 с.
2. Амбрумова А. Г. Социально-психологическая дезадаптация и профилактика суицида / А. Г. Амбрумова, В. Н. Тихоненко, В. В. Бергельсон // Вопросы психологии. – 2001. – № 4. – С. 25–29.
3. Лісова О. С. Психологія суїцидальної поведінки / О. С. Лісова: Навчальний посібник. – Чернівці, 2004. – 234 с.
4. Попередження суїцидальної поведінки дітей та підлітків. Методичні рекомендації // Все для вчителя. – 2004. – № 10-11. – С. 53-64.
5. Психологія суїциду: Навчальний посібник / За ред. В. П. Москальця. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 249 с.
6. Рибалка В. В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій в учнівській молоді: Методичні рекомендації / В. В. Рибалка. – К. : ІПППО АПН України, КФ ВМУРОЛ «Україна», ПП Щербатих О. В., 2007. – 68 с.
7. Шавровська Н., Гончаренко О. Суїцид як соціально-психологічний феномен / Н. Шавровська, О. Гончаренко. – К. : ТОВ «Редакції загальнопед. газет», 2003. – 79 с.

***ВАРВАРИШИНА Ю.О.**, магістрант групи ПС-71м(з)
Вінницького інституту Університету «Україна»*

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕСТРУКТИВНИХ АФЕКТИВ ТА ЇХ ДИНАМІКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Психологічні дослідження науковців свідчать, що в основі емоційного благополуччя дитини лежить характер і особливості ставлення до неї близьких дорослих, емоційний фон, який складається у спілкуванні між членами сім'ї. Порушення в емоційному розвитку, зокрема деструктивна афектна поведінка дитини, – можуть бути наслідком ранніх розлук дитини з матір'ю [1-3].

Саме тому мета нашого дослідження – розкрити особливості афектної поведінки й її динаміку залежно від характеру емоційного взаємозв'язку матері та дитини. Експериментальна програма (ЕП)

розгорталася на базі дитячих садочків м. Вінниці та дитячих центрів дошкільного розвитку м. Вінниці. Загальна кількість дітей, задіяних до експерименту, – 85 (68 дітей – вихованці дитячих садочків, 17 – «Школи дошкولات»). Корекційна робота проводилася з дітьми та їх батьками – 40 пар. Спостереження проводилися протягом чотирьох місяців після комплектування груп молодшого дошкільного віку в дитячих садочках, вік дітей – 2,5-3,5 років.

Перший етап констатувального експерименту вирішував такі завдання: виявити дітей із стійкими проявами афектної поведінки в умовах розлук з матір'ю; вивчити особливості протікання афекту у дітей при зміні соціальної ситуації розвитку дитини; з'ясувати особливості емоційного досвіду, надбаного дитиною в сім'ї. Для вирішення цих завдань проводилися спостереження за моментами розлуки дитини з матір'ю уранці і зустрічі увечері; спостереження у спеціально створених ситуаціях за типом природного експерименту: колірний тест «Неваліяшки», музичний спектакль «Капризка».

Другий етап експерименту був спрямований на вивчення типів материнського ставлення, що породжують деструктивний афект у поведінці дитини при вступі до дошкільної установи; виявлення особливостей взаємин матері й дитини як умови корекції і попередження деструктивних афектів у поведінці дітей. Для вирішення цих завдань проводилися спостереження у ситуаціях, у яких брали участь діти та їх мами: «Мама у групі», «Доріжка перешкод». Отримані результати доповнювалися даними медичних карт, опитувачів, бесід з батьками, результатами емоційного тесту «Я і моя сім'я».

Спостереження за дітьми в уранішній відрізок часу у момент розлуки з близьким дорослим показали, що діти поводитися по різному: деякі спокійно розлучалися з матір'ю, не проявляли тривоги, їх емоційний стан був помірно рівним. Діти швидко вступали в контакт з однолітками, вихователем, включалися у гру, приймали ігрове завдання, продовжували ігрові дії. Впродовж дня емоційний стан був урівноваженим. Зустріч з близькими людьми у кінці дня проходила радісно, діти з бажанням спілкувалися тощо.

Проте з 68 дітей, що брали участь у експерименті, – у 40 дітей емоційний стан був пригніченим, дискомфортним (табл. 1). У момент розлуки діти знаходилися у афектному стані різної міри вираженості, стійкості, сили та тривалості. Спостерігалася підвищена тривожність, страх розлуки, агресивні прояви. Афектний стан зберігався у деяких дітей протягом дня. Деструктивний афект порушував емоційну рівновагу дитини.

Таблиця 1

Розподіл дітей з афектною поведінкою у ЕП

Група	Кількість дітей у групі	Кількість дітей з афектними проявами	Кількість дітей з афектними проявами (відсотки)
1 група	20	12	60%
2 група	12	7	58%
3 група	20	11	55%
4 група	16	10	62%
Всього	68	40	59%

Спостереження і результати діагностичних методик дозволили виявити критерії і показники афектної поведінки дитини в ситуаціях ранніх розлук з матір'ю та описати варіанти гнітючого деструктивного афекту. Гнітючий деструктивний афект розлуки (ГДАР) – яскраво виражена, негативна емоційна реакція, що досить стійка і тривала. Вона виникає як відчуття порушення базового почуття безпеки, як усвідомлення неможливості зберегти контакт з матір'ю у колишній якості, – що призводить до домінування у переживаннях дитини емоцій певної модальності (страху, тривоги, агресії, гніву, смутку), робить її поведінку неадаптивною у нових умовах.

Критерії деструктивного афекту в поведінці дитини такі: міра вираженості афектного стану, динаміка афектних «слідів», характер наслідків деструктивного афекту. Кожному критерію відповідає низка показників, які дозволяють проранжувати деструктивний афект по стійкості й тривалості, можливості переключення, ситуативності-узагальненості. Характер наслідків виражається у підвищеній чутливості до дій, зниженні тону, в появі апатії, фізіологічних порушень. Дія афектних «слідів» простежується у пригніченості настрою, «в'язкості» афекту: дитина не в змозі здолати афект, спостерігаються віддалені порушення у спілкуванні, ігровій діяльності.

Вираженість показників і різні їх поєднання у поведінці дітей дозволили виділити чотири варіанти деструктивного афекту, що виникає в умовах розлук дитини з матір'ю, пов'язаних із зміною соціальної ситуації розвитку: відкритий, бурхливий, ситуативний афект (БС); відкритий, бурхливий, циклічно повторюваний афект (БЦ); прихований, глибинно протікаючий афект (ПГ); ситуативно-слідовий, на основі спогаду афект (СС).

Емоційний характер внутрішньосімейних стосунків, патерни материнського ставлення до дитини вивчалися у процесі

спостережень, в експериментальній ситуації «Мама в групі» та ігровій ситуації «Доріжка перешкод». Спостереження за поведінкою, взаєминами матері й дитини проводилися в групі дитячого садку, в спеціально створеній експериментальній ситуації. У процесі спостережень у протоколах відзначали емоційний настрій матері, її бажання знаходитися у дитячій групі, характер емоційного контакту мами з власною дитиною, особливості контактів мами з іншими дітьми в групі.

Критерії типу материнського ставлення: емоційне налаштування матері на перебування у дитячій групі, характер емоційного контакту з іншими дітьми й власною дитиною, самопочуття і настрої матері та дитини в ігрових ситуаціях. Основні складові патернів материнської поведінки: здатність до рефлексії, емпатія, компетентність, психологічна дистанція, прийняття дитини, фізичні контакти, дисгармонійність емоційних контактів матері з дитиною, відторгнення дитини, ефективність матері. У результаті були виокремлені типи материнського ставлення, що породжують деструктивний афект у поведінці дитини (табл. 2-3).

Таблиця 2

Співвідношення патернів материнського ставлення та типів деструктивного афекту дитини

Тип материнського ставлення	Основні патерни типу материнського ставлення
I тип: емоційно-доброзичливий, приймаючий (ЕДП)	Близька психологічна дистанція, емоційна спільність з дитиною, гармонія в емоційних контактах, почуття комфорту у спілкуванні з дитиною, розуміння емоційного стану, відсутність афективних реакцій у спілкуванні, прийняття дитини, теплий ніжний фізичний контакт, повага особистості дитини, підтримка активності й самостійності, розумна вимогливість, виражене почуття емпатії, рефлексія, компетентність.
II тип: відторгаючо-відсторонений, конфліктний (ВВК)	Віддалена психологічна дистанція, відчуження дитини, дискомфорт у стосунках з дитиною, дисгармонійність емоційних контактів, нерозуміння емоційних станів, афектні реакції, конфлікт, агресія, байдужість, образа на дитину, формальність фізичних контактів, авторитарність, неемпатійність, відсутність рефлексії, невизнання активності, самостійності дитини, некомпетентність щодо виховання.
III тип: глибоко тривожний, дистантний, невпевнений (ТДН)	Переважно віддалена психологічна дистанція, часткова дисгармонія у емоційних контактах, підвищена тривожність, невпевненість, нерішучість, амбівалентність контактів, відсторонення дитини, зниження рефлексивності, емпатійності, можливість афектних реакцій.

Таблиця 3

Варіанти афекту дітей й типи материнського ставлення,
кількісне співвідношення

Діти у ЕП загалом, n	Діти з афектною поведінкою у КП, n		Мами у ЕП, загалом, n	Мами, задіяні у КП, n	
68	40	Варіант афекту	68	40	Тип ставлення
		БС- 12; БЦ- 9 ПГ- 7; СС- 12			ЕДП-20; ВВК- 11 ТДН-9

Дані дослідження показують, що тип материнського ставлення і його складові характеристики можуть бути провокуючим чинником у виникненні деструктивної афектної поведінки у дітей (табл. 4).

Таблиця 4

Співвідношення патернів материнського ставлення й варіантів деструктивного афекту дитини

Тип материнського ставлення	Основні патерни материнського ставлення	Варіанти деструктивного афекту
I тип: емоційно-добррозичливий, приймаючий (ЕДП)	Значна прив'язаність, емоційна спільність з дитиною, близька психологічна дистанція, центрація на дитині	Бурхливий, ситуативний; ситуативно-слідовий на основі спогадів
II тип: відторгаючо-відсторонений, конфліктний (ВВК)	Авторитарність матері, афективність, неемпатійність, відторгнення дитини, дисгармонійність контактів, байдужість, конфліктність, ситуативна центрація на дитині	Бурхливий, ситуативний; бурхливий, циклічно повторюваний; прихований, глибинно протікаючий
III тип: глибоко тривожний, дистантний, невпевнений (ТДН)	Тривожність матері, невпевненість матері, дистантність у стосунках, емоційних контактах, неповне прийняття дитини, відстороненість матері	Прихований, глибинно протікаючий; бурхливий, циклічно повторюваний

Встановлено існування позитивного зв'язку між показниками емоційного стану у дітей і показниками емоційного стану матері. Коефіцієнт кореляції – 0,967. Експериментальне вивчення афектної поведінки дітей молодшого дошкільного віку показало, що в ситуаціях ранніх розлук дитини з матір'ю при вступі до дитячої дошкільної установи в емоційних реакціях багатьох дітей переважає деструктивний афект розлуки. Виділені в перебігу експерименту критерії і показники дозволили описати варіанти гнітючого деструктивного афекту розлуки. Встановлений також афектогенний

вплив ставлення до дитини близького дорослого на виникнення і динаміку афекту в поведінці дитини.

Список використаних джерел:

1. Боулби Джон. Создание и разрушение эмоциональных связей / Джон Боулби. – М. : Академический проект, 2004. – 232 с.
2. Запорожец А. В. Значение ранних периодов детства для формирования детской личности / А. В. Запорожец // Принцип развития в психологии. – М., 1978. – С. 243-267.
3. Кошелева А. Д. Аффективное поведение в дошкольном возрасте и его роль в психическом развитии ребенка / А. Д. Кошелева // Материалы межвузовской научно-практической конференции, посвященной памяти К. С. Лебединской – М., 1995. – С. 64-67.

***ВОВЧЕНКО О.А.**, к. психол. н.,
старший науковий співробітник
лабораторії сурдопедагогіки*

Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

АРХЕТИПОВІСТЬ СУЧАСНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Актуальність теми статті зумовлена потребою аналізу взаємовпливу архетипів як несвідомих форм засвоєння, збереження, передачі і відтворення самотності народу та процесів модернізації суспільства в умовах глобалізації на формування системи освіти, зокрема системи освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Архетиповість спеціальної освіти розглядається нами як сукупність незмінних елементів поведінки, самовизначення, світобачення та самоідентифікації власне українських принципів, методів навчання і виховання, які переходять у спадок від покоління до покоління і є загальноживаними певним народом, як культурна детермінанта етнічного характеру, як форма самоствердження нації тощо, є важливим чинником організації освітянського простору суспільства, освітянських практик.

Для України як молодій державі дослідження архетиповості освіти визначається ще й потребою осягнення засад формування спеціальної освіти, визначення архетипових особливостей у ставленні до дітей з особливими освітніми потребами та їх виховання, співвідношення вище означеного з модернізаційними реформами. Складовою цієї задачі є аналіз впливу українських стереотипів (архетипів виховання, соціально-економічних дій, методів навчання і